OSMANLIDAN CUMHURİYETE PORTRE DENEMELERİ

Ahmet Güner Sayar

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 469
KÜLTÜR SERİSİ: 187

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-975-437-341-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2000
4. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Göztepe mah. Kazım Karabekir cad. No: 32
Mahmutbey-Bağcılar/İSTANBUL
Tel: (0212) 446 38 88 Pbx • Faks: (0212) 446 38 90
Sertifika Numarası: 44011

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2020

AHMED GÜNER SAYAR; 6.11.1946'da İstanbul'da dünyaya geldi. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1968'de İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden mezuniyetini takiben İngiltere'de Birmingham Üniversitesi İktisat Bölümü'nde yüksek lisans çalışması yaptı. İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde 1976'da asistan, 1980'de doçent oldu. 1982'de İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçti. 1988'de profesörlüğe yükseldi. Halen Beykent Üniversitesi İktisat Bölüm Başkanlığını yürüten Profesör Sayar, Işık Üniversitesi ve Harp Akademileri'nde de görev almıştır. Profesör Sayar'ın esas ilgi alanı "İktisat Teorisi" ile tarihi birleştiren çalışmalardır. Bilhassa 1986 yılında yayınlanan "Osmanlı iktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması" bu sahadaki en önemli yayınlardan biri olma hususiyetini muhafaza etmektedir. Hocalarına olan minnet borcunu ödemeye çalıştığı ilk eser olan *A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, 1898-1986*, (İstanbul 1994) başlıklı çalışmasını *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi: Sabri F. Ülgener* izledi (İstanbul 1998). Bu çizgideki eserlerini *Filozof-İktisatçı Terence W. Hutchison* kitabıyla devam ettirdi. *Tarih ve Toplum, Toplum ve Bilim, Türkiye Günlüğü, Toplum ve Ekonomi, Dergâh, Türk Yurdu* gibi dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Eserleri: *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması* (5. Basım, İstanbul 2013), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri* (3. Basım, İstanbul 2014), *Osmanlıdan 21. Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler* (3. Basım, İstanbul 2008), *Hasan Ali Yücel* (2. Basım, İstanbul 2007), *A. Süheyl Ünver* (3. Basım, İstanbul 2011), *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları* (2. Basım, İstanbul 2011), *Abdülbâki Gölpınarlı* (2. Basım, 2014), *Sahhaf Râif Yelkenci* (İstanbul 2016), 'Velâyet'ten 'Siyâset'e Şeyh Bedreddin (İstanbul 2018)

İÇİNDEKİLER

Eserin Takdimi 9
Son Osmanlılar 13
İsmail Necati Efendi 16
İsmail Saib Efendi'nin Vefatına Düşürülen Tarihler 20
Hz. Mevlana Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Hizmetleri 27
Tosyavîzade Dr. Rıfat Osman 64
Muallim Cevdet 70
Osman Nuri Ergin: 77
Osman Nuri Ergin ve Çağdaş Türk Düşüncesindeki Yeri 83
20. Yüzyılda Ülkemizin Yetiştirdiği Mühim Sîmâlardan Biri: A. Süheyl Ünver 89
Ahmed Süheyl Ünver'in Çağdaş Türk Düşüncesindeki Yeri 93
A. Süheyl Ünver Bibliografılarına Dair 102
Sanat Yolunda A. Süheyl Ünver 106
Süheyl Ünver'in İstanbul'u 109
Süheyl Ünver'in Atatürk'e Dair Düşünceleri 118
Vefatının 25. yılında Sahhaf Raif Yelkenci'ye Dair Anılar ve Düşünceler 128
Ömer Celal Sarc 185
Sabri F. Ülgener 190
Prof. Ülgener İçin 192
Ülgener'i Yeniden Okurken 194

Sabri Ülgener'in Bıraktığı Miras 197
Sabri Ülgener'in Bir Türk Weber'i olarak Portresi 207
Ahmed Güner Sayar'la Ülgener'e Doğru... 213
İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar 217
Hocam Profesör Yüksel Ülken'in Ardından 227
Ertüzün'ün Bıraktığı Boşluk 232
Talât Paşa Berlin'de 235
"Hasan-Âli Yazılarına Önemli Bir Zeyl"e Zeyl 238
Cemil Meriç'e Dair Anılar ve "Ali Bey"in Doçentliği 246
Nermin Suner-Pekin'i Rahmetle Anarken: Bir Vefa Borcu 262
Bir Semt Monografisine Girizgâh: "Üsküdar'da Bir Aktar Dükkânı" ... 271
Necmeddin Hilav'ın Ardından: Bir Ölümün Düşündürdükleri 281
İstanbul'a Dair Bir Derkenar 286

İsim Dizini 291

Eseri Takdim

Rahmetli İbnülemin Mahmud Kemal [İnal] Bey Yusuf Mardin'le bir sohbetlerinde şunları söylemişti: "Dün yazdığım bir yazıyı bugün beğenmemek pek eski adetimdir. Beğendiğim eserlerim henüz yazmadıklarımdır".[1] Bu ifade ilk kısmıyla terakkiye açık bir anlayışı yansıtsa bile, ikincisiyle uzanılamıyacak bir ham hayalin ürünüdür. Kaldı ki rahmetli üstadın o yazıp da beğenmediği eserleri olmasaydı Türk tarihinin c. 1800 - c. 1950 arasındaki 150 yılı, son devir hayatımız devlet adamları, şairleri, hattatları ve musikişinasları ile tam bir çöl kuraklığının içine çekilecekti. Halbuki Osmanlı sürükleyişinin Cumhuriyetli yıllara ulaşan insan malzemisinin zenginliği içersinde bir çok nadide kıymetin unutulması karşısında rahatsızlık duyduğumu ifade etmek isterim. Bu insanlardan bazılarının subjektif ve objektif bilgi yumakçıkları içersinde ayrı ayrı veya birlikte yoğrulmuş olmaları benim için esaslı bir cazibe alanı olmuştur. Yetiştiğim bu insanları veya onlara yetiştiklerini ilgiyle araştırmaktan kendimi alamadım. 'Son Osmanlılar' adını verdiğim 1900 doğumlularla sohbet ederken onlardan yakın tarihimize dair kitaplara girmeyen bilgiler derdim. Bilhassa A. S. Ünver, A. Gölpınarlı, S. F. Ülgener gibi Şark ve Garp dünyasını bilen alimlerimizden de yetişemediğim insanlara dair bilgiler derdim. Bu meyanda tetkiklerim sürdükçe karşıma yeni isimler çıktı. Araştırmaların sathilikten derine çekilince bu isimlerin yüz çizgilerinin daha da keskinleştiğine şahit oldum. Unutulmuş isimler gün ışığına kavuşuyorlardı.

Bu bağlamda benim ilk çıkış noktam 'Son Osmanlılar' başlıklı yazı ile oldu. Bu yazımı kaleme alırken esas kaynağım aile ve ahbab meclislerinde dinlediklerimdi. Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Harbi devrinde başlarına gelenler, hele o Mütareke günleri bu insanların hayatlarının en önemli safhaları idi. Onlar mahfiyetkar ve içedönüktüler. Yazdıkları yazı bizim okulda öğrendiklerimize benzemiyordu. Hele zevk-i selimleriyle eskinin bir uzantısıydılar. Benim ilk yazım bu insanlar arasında dolaşmanın şuurlu bir ürünü olarak ortaya çıktı.

---

[1] Y. Mardin, *"Kocataş Yalısı Anılarım"*, (İstanbul, 1988), sf. 224.

Ancak onun da kendine özgü bir öyküsü var ki bunu da okuyucuya aktarmaktan kendimi alamadım.

Babam rahmetli Abbas Sayar Yozgat'ta tek yapraklık gündelik bir gazeteyi, "*Bozok Gazetesi*"ni, 1947'den beri çıkarmaktaydı. Benim de burada yazılarımın yaynılanmasını arzu ederdi. Halbuki ben yetişme yıllarımda sistematik bütünlüğü olmıyan okumalarla vakit geçirdiğinden herhangi bir konuda kalem oynatacak bilgi birikimine sahip olmadığımın farkındaydım. Buna rağmen 1967 Ağustosunda Yozgat'ta toplumdaki yaşlı, güngörmüş, hatıraları güçlü nüfusu esas alarak bir yazı kaleme aldım. Sezginin kavrayıcı gücüyle o günkü topluma bakışımın ifadesi olan ve kafamdan süzülerek kalemimin ucuna vuran bu yazıdaki safiyetten, o insanlara olan ruhî bağlılığımdan o gün bugün kıl payı sapmadım. 'Son Osmanlılar' 24 ve 25 Ağustos 1967 günleri "*Bozok Gazetesi*"nde yayınlandı. O gün gazetenin salaş idarehanesinden aldığım nüshayı anne tarafımdan akrabam kamil bir insana, Ahmed Şevki Ergin'e okumak ihtiyacını duydum. Birşeyleri bölüşmek istiyordum.

Ahmed Efendi ağır başlı, hal ve etvarı ile karşısındakini gayr-i ihtiyari hürmete davet eden, ilkokul öğretmenliğinden emekli bir zat idi.[2] Kütüphanesi yazma-basma eski yazı eserlerle dolu bir mücevher deposu gibiydi. Sohbetlerimizde Hz. Mevlana'nın *Mesnevi*'sinin ayet-hadisten ibaret olduğunu, ilk kez ondan duydum. Mesnevi şerhi okuyacaksam bana Sarı Abdullah Efendi'nin şerhini tavsiye eden de odur. Ahmed Şevki Efendi'den duyduklarımla subjektif bilgi küresinde, *a priori*'nin rehberliğinde yolculuk ederdim. Bu aslında benim *a priori* alana çıkışımın ilk esaslı işaret taşlarıydı.

Sevk-i tabiinin itici gücü beni Ahmed Şevki Efendi'nin evine yöneltti. İzinlerini alarak yazımı okumaya başladım. Okurken arada bir soluklanıyor, göz ucuyla da Efendi'ye bakıyordum. O da beni yüz çizgilerindeki hareketsizlikle dinlemekteydi. Son satırlarımı bağladığımda bu tepkisizliğin hiç bozulmadığını görünce telaşa kapıldım ve

[2] A. Ş. Ergin için bk. A. Abdulkadiroğlu- F. H. Özkan, 'Osmanlı Dönemi Yozgatlı Şeyhler, Bilim Adamları ve Şairler', *"Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı"*, (yy., 2000), sf. 27.

içimden 'eyvah!' dedim, 'bir yerde hata yaptım', Son satırları sessizce yeniden okudum. Sonra mubareğin yüzüne baktım. Nafiz nazarlarla bana bakıyor, dudakları ise kımıldıyordu.

Ben yaşadığım bu müstesna anı unuttum. Yıllar geçti. Akademik hayata geçtim ve iktisat teorisinin nokta - zamanlı hipotetik - dedüktif yönteme açılarak pozitif iktisadın evrim trendini esas alan *a posteriori*'ye açık çalışmalara yöneldim. Bu meyanda, bir başka araştırma programına, akan-zamanda belli bir zaman- belli bir zemine açılınca karşıma Osmanlı ve onun sürüklendiği mecradaki mirasçısı Cumhuriyet'in çıkması bir tercih değil, şartların zorlaması idi. "*Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*" başlıklı kitap çalışması, söz konusu iki damarın bir sarmala dönüşüyle, Türk düşüncesinde iktisat boyutunun 1880'lere kadar uzanan bir muhasebesidir. Tabii bu meyanda, ilk yazım olan 'Son Osmanlılar'ın öncesine ve Cumhuriyetli kuşaklara dahil olabilecek kişilere ilişkin yazılarımı da muhtelif vesilelerle kaleme almaktaydım.

Ötüken yayınevi yöneticisi saygıdeğer dostum Nurhan Alpay benim kenarda köşede kalmış bu yazılarımın toplanmasını teklif edince, önce Ahmed Şevki Ergin Efendi'yi hatırladım. İkinci olarak bu toplama eserdeki isimlerin birçoğunun unutulduğunu bildiğimden bu yolla onların yeniden hayata dönüşlerine vesile olduğum için de sevindim. Dolayısıyla Nurhan Alpay'a teşekkür etmek benim için borçtur.

8 Haziran 2000- Teşvikiye

*Son Osmanlılar**

Osmanlı İmparatorluğu yeryüzünde varlığını ömür olarak sürdürmesi bakımından Bizans'tan sonra ikincidir. 1299'da kurulan ve 623 yıllık bir hayattan sonra 1922'de tarihe karışan bu devletin şimdiki yaşayışımız, ekonomimiz ve mevcut bazı müesseselerimiz üzerine olan etkisi inkâr edilemez.

Bundan dolayıdır ki o devri yakinen gören ve devrin tahsil ve terbiyesiyle yetişenler bugün toplumumuzda mevcuttur. Biz onlara tarihten silinen bir devletin son varisleri kısaca birer canlı tarih olarak bakmayı uygun görüyoruz.

Bu yazımız bu konu üzerinde fazla derinliğine inmeyen fakat yazılmasında lüzum gördüğümüz bir inceleme olacaktır.

İçinde bulunduğumuz yıl 1967. Demek ki Cumhuriyet kurulalı 44 yıl olmuş. Bu 44 yıl içinde sekiz defa genel nüfus sayımı yapıldı. 1927'de 13 milyon olan nüfusumuz 1965'de 32 milyona yükseldi. Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde nüfusumuzun tamamını yıkılan bir imparatorluktan yeni doğan bir devlete aktarılan nüfus teşkil etmekte idi. Bundan sonra doğanlar ise tamamiyle Cumhuriyet idaresinin tahsil ve terbiyesini gören, onun kurduğu müesseselerde yetişenlerdir.

Kesin bir sınır çizmenin güçlülüğü ortadadır. Fakat 1914 yılına kadar doğmuş olanları birer Osmanlı insanı olarak görmek kabildir. 1915-1922 arasında doğanları herhangi bir gruba ithal etmek oldukça güçtür. Çünkü o devirlerde ve bilhassa 1919-1922 arası memleketin içinde bulunduğu

---

* *Bozok* Gazetesi (Yozgat), (24-25.VIII. 1967)

durum ve yeni bir devletin ortaya çıkması için sarfedilen gayretler ve nihayet Kurtuluş Savaşı onun temelini attığı yepyeni bir dünya devletinin yani Türkiye Cumhuriyeti'nin olmak veya olmamak mücadelesiyle doludur. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri doğanları ise yeni nesil, yahut Cumhuriyet'in ilk çocukları olarak nitelemek mümkündür. Yeni neslin en yaşlısı bugün için 45 yaşındadır.

Şimdi esas konumuza dönelim.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınlamış olduğu "*24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı ve Sonuçları*" adlı yayından aramızda bulunan bu eski neslin miktarını tesbit edebiliriz. Bu rakam aşağı yukarı iki buçuk milyon civarındadır. Şu hale göre Cumhuriyetin ilanında 13 milyon olan nüfustan bugün iki buçuk milyon kalmıştır. Demek ki 10 milyondan fazlası vefat etmiştir.

Şurası muhakkaktır ki bugün için iki buçuk milyon olan bu son zümrenin çoğu o devrin sosyal, iktisadî, askerî hareketine katılmaktan uzaktırlar; şöyleki 1910'da doğmuş ve bugün 57 yaşında olan bir kimseyi Osmanlı olarak kabul etmenin güçlüğü şuradadır: Çocukluk yaşlarında eğitimini gören bu kimse Cumhuriyetin ilanında henüz 12-13 yaşındadır. Bundan sonraki ömrünü ise yeni bir idarenin altında sürdürmüştür.

Buna mukabil bugün 70 yaşından yukarı olanlar için durum farklıdır. Bu yaşın sahipleri fiilen Kurtuluş Savaşı'na girenler ve Cumhuriyetin ilanında ise 25 yaşının üzerinde bulunanlardır. Şayet meseleye bu açıdan bakacak olursak iki buçuk milyonluk bu eski nesil 760 000'e inecektir.

Meselenin diğer bir yönü de bu nüfusun kadın ve erkek olarak dağılımıdır. Kadın nüfusun erkeklere nazaran daha fazla olduğunu belirtmeliyiz. Kadınların erkeklerden daha fazla yaşamış olmalarını başlıca iki ana sebebe bağlıyabiliriz:

A) Erkek nüfus fiilen (aktif olarak) savaşlara iştirak etmişler, bu uğurda ölmüşler (şehid) veya harpten yaralı olarak (gazi) çıkmışlardır.

B) Fiilen ekonomik hayata iştirak ve gelir sağlamanın güçlüğü erkek nüfusu yıpratmıştır.

Bu iki faktöre dayanarak yaşı ilerlemiş nüfus içinde kadınların payı erkeklere nisbetle daha fazladır. Başka bir deyimle Türkiye'de kadınların ömrü erkeklerden daha fazladır.

Yukarıda detaylarına inmediğimiz kadın erkek nüfusunun dağılımı kanaatimizce başlı başına bir inceleme konusu olabilir. Ne yaparlar: Son Osmanlılar olarak isimlendirdiğimiz bu eski neslin (65 yaşından yukarı olanlar) faal hayatın dışındadırlar. Faal olanlar mevcuttur ve bunların genellikle devlet müesseselerinin dışındaki kurumlarda faaliyet gösterdiklerini müşahede edebiliriz. Meselâ parlamenter olarak siyasî hayatta söz sahibi olan birçok politikacımız olduğu gibi gazetecilik alanında da bu son neslin mümessillerine rastlamaktayız.

Bu özel hallerin dışında genel olarak faal olmadığını kabul ettiğimiz bu insanlar evlerimizde mümtaz bir yeri işgal ederek son günlerini yorucu hayatın gürültüsünden uzak bir şekilde geçirmektedirler. Onların evlâtları ve torunları olarak bize düşen görev onların hayır dualarını almak ve onların tarihten silinen bir devletin, yani Osmanlı'nın son varisleri olduklarını unutmıyarak kendilerini daima sevip saymaktır.

Çünkü, bu eski nesil fiilen Kurtuluş Savaş'ına katıldığı gibi, Cumhuriyetimizin kurulmasında ve inkılâplarımızın temellerinin atılmasında büyük pay sahibi olup aynı yolda mücadelelerini esirgemiyen kişilerdir.

İsmail Necati Efendi
(1840-1919)

Safranbolu'nun Oğulveren karyesinde Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu olarak dünyaya geldi. Ancak onun doğum tarihi hakkında yazılı bir belgeye sahip değiliz. Sadece Sabri Ülgener dedesinin Hicrî 1255, Miladî 1840 yıllarında doğduğunu tahmin etmektedir. İsmail Necati Efendi tahsile Safranbolu'da başladı. Burada Müftü Mehmed Hilmi Efendi'den rahle-i tedris ettikten sonra ailece İstanbul'a yerleşti. Büyük şehrin din bilginlerine nüfuz etti ve "muhtelif hocalardan ikmal-i mushaf ederek" 1868'de icazet aldı. Onun feyz aldığı hocaları içinde bir tanesini, "tekmil-i nüsah ettiği hocası" Ahıskalı İbrahim Efendi'yi zikretmek gerekiyor. 1876'da açılan rü'us imtihanında muvaffak oldu ve dersiam olarak Bayezid Camii'nde tedrise başladı. 1879'da önce "ibtida-i hariç İstanbul müderrisliğine" tayininden sonra "musıla-ı sahn" müderrisliğine terfi etti. 1892'den itibaren talebelerine icazet vermeye başlayan İsmail Necati Efendi'ye 1315 Hicri yılının Şevval'inde dördüncü rütbeden Mecidî ve Osmanlı nişanları ihsan olundu. 21 Receb 1329 [1909]'da "Darülhilafeti'l- Aliye" kısm-ı âli hadis dersi müderrisliğine sahn-ı saman rütbeleriyle tayin edildi. Hicrî 1315-1327 [1896-1908] yılları arasında "*Huzur Dersleri*"ne önce "muhatap", daha sonra 1327-1328 [1909-1910] yıllarında ise "mukarrir" olarak iştirak etti ve huzur hocaları içinde yer aldı.

Tosyavîzade Dr. Rıfat Osman

(1874-1933)

Mehmed Rıfat Osman Bey 18 Şubat 1874'de İstanbul Harem'de dünyaya geldi. Babası Rusçuk ve Selanik kadılıklarında bulunmuş Tosyavîzade Osman Feyzi Efendi, annesi ise İkbâl Hanım'dır. İlkokul çağına gelince önce Selimiye İbtidaîsi'ne gitti. Burada üç yıl okuduktan sonra Paşakapısı Askerî Rüştiyesi'ne devam etti. Askerî Rüşdiye'den sonra 1889'da Mekteb-i İdadi-yi Tıbbıye'ye kaydoldu. Buradaki öğrenciliği esnasında hürriyet idealine bağlılığı ve dolabında bulunan Sultan V. Murad'ın resmi bir ihbara sebeb oldu ve yedi buçuk ay hapis yattı. Bu arada Harem'deki evi arandı. Babasının iki bin ciltlik el yazması kitapları ile aralarında Tosyavîzadelerin soy kütüğünün bulunduğu metrukatı ve birçok kıymetli hat ve resim levhalar evin bahçesinde yakılmak suretiyle imha edildi. 1892-1899 yılları arasında Mekteb-i Fünun-u Tıbbiye-i Şahane'de hekimlik tahsilini sürdürdü. Buradaki tıbbiye öğrenciliği sırasında, son sınıfta iken 1313 [1897] Türk-Yunan Harbi'nde yaralanan askerlerin vücutlarındaki kurşun ve mermi parçalarının yerini röntgen ışınları ile tesbit etmeyi başardı. 1899 Mayısında Yüzbaşı rütbesi ile Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Mezuniyetini müteakiben Gülhane Seririyat Hastahanesi'nde Reider Paşa'nın yardımcısı oldu ve röntgen dairesinin şefliğine yükseldi. 1903'de Sol Kolağası rütbesi ile Edirne Hastahanesi'ne tayin edildi. Selanik, Manastır ve Edirne üçgeninde hekimlik çalışmalarını sürdürdü. Ayrıca bu üç şehrin hastahanelerine röntgen cihazlarını kurdu. Diğer taraftan tarihî dokusuyla Edirne, Rıfat Osman Bey için mükemmel bir ortamdı. Küçük yaşlarından itibaren

Muallim Cevdet
(1883-1935)

Muallim Mehmed Cevdet Bey'in ailesi Rumeli Türklüğüne mensuptur. Büyükbabası Niş'te bir tekkenin şeyhi idi. Aile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Niş'ten göç ederek Bolu'ya yerleşti. Cevdet burada 7 Mayıs 1883'de doğdu. Babası Mülazım Mehmed Sadi Efendi'dir. İlk ve orta tahsilini Bolu'da, liseyi ise Kastamonu'da tamamladı. 1901'de yüksek tahsil için İstanbul'a geldi ve Darülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Ancak üçüncü sınıftan ayrılıp imtihanla Darülmuallimin'in edebiyat bölümüne geçti. Aynı zamanda Bayezit Camii'nde herkese açık Arapça derslerine bir yıl kadar devam etti. 1903'ten mezuniyetini müteakiben orta mekteplerde muallimliğe başladı. 1907'de Azerbaycan'a gitti. Bakü'de kurulmasına önayak olduğu "Füyûzat" isimli öğretmen okulunda müdürlük ve hocalık yaptı. Aynı zamanda Ağaoğlu Ahmed Bey'in çıkardığı gazetede yazılar yazdı, birçok konferans verdi. Bu faaliyetler sonucu Azerbaycan Türkleri'nin uyanışında, din ve fırka çekişmelerinin ortadan kaldırılmasında büyük hizmetleri görüldü. Bu meyanda Rusça öğrendi. Moskova'ya gitti, orada ünlü yazar Tolstoy ile görüştü. 1908'de İstanbul'a tekrar öğretmenlik görevine döndü. Ancak öğrenime ve öğretmeye olan sınırsız aşkı onu bu defa Avrupa'ya çekti. Kendi imkanlarıyla 1909'da Cenevre'ye gitti. Buradaki üniversitenin pedagoji bölümünde çocuk terbiyesi derslerine katıldı. Daha sonra dört ay kalacağı Paris'e geçti. Paris günlerinde College de France'da pedagoji, tarih ve felsefe konularında verilen ders ve konferansları izledi. Bilhassa Henri Bergson'un derslerinden çok istifade etti. Öğrenme aşkı onu sosyolog Emile Durkheim'in konferansları-

Osman Nuri Ergin:
(1883-1961)

Türk Kültür Tarihçisi*

Osman Nuri Ergin 1883 yılında Malatya'nın İmrun köyünde dünyaya geldi. Köyünde çiftçilik yapan babası Ali Efendi, ticaret maksadıyla birçok yeri dolaştıktan sonra İstanbul'a yerleşerek bir kahvehane açmıştı. Dokuz yaşına kadar köyünden dışarı çıkmayan Osman, babasının isteği üzerine 1892'de İstanbul'a geldi. Zeyrek Rüşdiyesi'nde okurken hocası Osman Nuri Efendi kendisine Nuri mahlasını verdi. Nümune-i Mekteb-i Osmânî ve Mahmûdiye rüşdiyelerine devam eden Osman Nuri, babasının işlettiği kahvehanede olumsuz şartlar içinde ders çalışmak zorunda kalması yüzünden, Darüşşafaka mezunlarından sosyolog Mehmed İzzet Bey'in yardımıyla rüşdiyeden ayrılarak Darüşşafaka'ya girdi. Buradan mezun olduğu yıl (1901), İstanbul Şehremaneti'nde memuriyete başladı. 1901-1904 yılları arasında arkadaşı Ebülula Mardin ile birlikte medrese derslerine devam etti. 1904'te girdiği İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ni birincilikle bitirdi (1907). Bu yıllarda ayrıca Abdülaziz Mecdi (Tolun) Efendi, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Babanzâde Ahmed Naim, Muallim Cevdet (İnançalp), Elmalılı M. Hamdi (Yazır), Ahmed Avni (Konuk), İsmail Fennî (Ertuğrul), Mehmed Âkif (Ersoy), İsmail Hakkı (İzmirli), M. Şerefeddin (Yaltkaya) gibi tanınmış kişilerin sohbetlerine devam etti.

İstanbul Şehremâneti'nin çeşitli kısımlarında başkâtiplik, mümeyyizlik ve şube müdürlüklerinde bulunan Osman Nuri Bey, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra belediye memurları arasında açılan imtihanı kazanarak Müessesât-ı

---

* *TDV. İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, (İstanbul, 1995), sf. 297-298.

Osman Nuri Ergin ve Çağdaş Türk Düşüncesindeki Yeri[*]

Saygıdeğer dekanımız, aziz misafirlerimiz, sevgili öğrenci arkadaşlarım;

Türk düşüncesi Tanzimata kadar kendi iç çelişkilerini bilim felsefesi ile çözmeğe çalışan eşyaya yönelik bir bilgi edinme süreci ile şer'î ve örf'î düşünceden rahatlıkla sıyrılabilen spekülatif-felsefî düşünce akımına geçememişti. Bu süreçler, hiç bozulmadan iktisadî ve toplumsal araştırmalar açısından da geçerliliğini korumaktaydı. Bu üçlü süreci bir arada somutlaştırmak gerekirse şu örnekle yetinebiliriz. Osmanlı ekonomisi on sekiz asır boyunca giderek kötüleşen bir tablo sergilemiş, iktisadî meseleler karşısında çaresizliğe düşmüştür. Oysa ayni dönemde İtalyan ekonomisinin durumu da Osmanlılardan pek parlak değildir. Ne var ki, 18. asırda İtalya'da gerçekten büyük çapta iktisatçılar yetişmiştir. Mesela subjektivist yaklaşımın Jevons öncesi büyük ismi Galiani bunlardan biridir. Osmanlı-Türk insanı iktisadî meseleleri aşmada çaresiz kalırken nasıl oluyor da İtalya'da büyük iktisatçılar yetişebiliyordu? Bunun iki sebebi vardır: Önce, kâdim Yunan felsefesinin iktisatla kurduğu bağlar skolâstik doktorlar elinde süzülmüş ve bir iktisat bilgisine ulaşılmıştı. İkinci kanal da şudur: Somut olgularla, pratikle yüzyüze gelen İtalyan tacirleri İtalyan Merkantilist düşüncesinin doğumunu hazırlamışlardır. Antonio Serra ve diğerleri içinde yoğruldukları iktisadî hayatın bir iktisadî bilgi birikimine imkân veren

[*] 7 Mayıs 1983 tarihinde İ. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi'nde verilen konferans. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 2, (1984), sf. 249-254'de yayınlanmıştır.

*20. Yüzyılda Ülkemizin Yetiştirdiği Mühim Sîmâlardan Biri: A. Süheyl Ünver**

(17.02.1898-14.02.1986)

Ahmed Süheyl Ünver, 17 Şubat 1898'de İstanbul Haseki'de dünyaya geldi. Babası 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucu muhâceretle Tırnova'dan İstanbul'a gelen Posta-Telgraf Umum Müdürlerinden Mustafa Enver Bey'dir. Annesi 19. yüzyılın ünlü hattatlarından Mehmed Şevki Efendi'nin kızı Safiye Rukiye Hanım'dır.

Süheyl Ünver'in ilk öğretmenleri babası ve annesi idi. Ancak daha küçük yaşlarından itibaren kendisini meşgul edecek faaliyetleri bulmuş, kâğıt kesmiş, resim yapmıştı. İlk okul çağına ulaşınca özel bir okul olan Menbaü'l-İrfan'a gitti. Daha sonra Mercan İdadisi'nden 1915'de mezun oldu. Çocukluk yıllarında hastalıklarla epeyce boğuşan Süheyl'in kafasında hekim olup insanlara hizmet etmek ideali vardı. Bu düşünce ile Mekteb-i Tıbbıye'ye girdi. 1920'de hekimlik diplomasını aldı. Gureba ve Haseki Hastanelerinde 1921-1927 yılları arasında hekimlik çalışmalarını sürdürdü. Artık o, mesleği olan ve bu yolla insanların acısını dindirmeye uğraşan bir insandı. Ancak Süheyl Ünver'in hekimlik mesleğinin yanında birçok meşgalesi vardı. Meşgalelerinin başında, notlar alıp, defterler hazırlamak, resim, minyatür ve tezhip yapmak geliyordu. Kendi başına tezhipli kitaplara bakarak yaptığı tezhibi 1916 yılında girdiği "Medresetü'l-Hatta- tin"de etraflı bir şekilde öğrendi. Bu sanat yuvasında ayrıca son devir Türk hat sanatkârlarını birarada gördü, onların sohbetlerini istifade ile dinledi. Ay-

* "*Türk Dünyası Tarih Dergisi*", Sayı 105, (1995), sf. 45-46 ve *Yeşilay*, sayı 747, (1996), sf. 13-14.

Ahmed Süheyl Ünver'in Çağdaş Türk Düşüncesindeki Yeri[*]

Çalışmaları, eserleri ve sohbetleriyle rahatlıkla her sahaya nüfuz edebilen Profesör A. Süheyl Ünver'in dünyası aslında birbirini tamamlayan iki kompartıman içersinde mütalea edilebilir. Şayet bunlardan her biri birer başvuru sistemi olarak kabul edilecek olursa içe-dolan ve dışarıya-boşalan iki ayrı Süheyl hocamız var demektir. Önce göz görünecek tarafıyla Süheyl Ünver'in sanatkâr cephesini yansıtan eserleri -tezhip, minyatür, resim- talebesine feyz dağıtan yanı ve öğretme aşkı hepimizin malûmudur. Tabii buna gündelik hayatındaki intizamını, duruşunu oturuşunu, hülasa adeta düstur olabilecek bir yaşantı gerçeğini de katmak gerekiyor. Şayet Süheyl hocamızda bir ruh derinliği ve safiyeti olmasaydı dış alemde şekil ve vücut bulan hal ve etvarı ile insanları nasıl etkileyebilirdi? Ondaki ruh zenginliğini hangi kaynaklar besliyordu ki o ruh enginliği içten dışa geçiyor, çelebiliği ve gönül adamlığıyla insanlar arasından seçilebiliyordu.

Süheyl Ünver hocamızın hekim oluşu kendisinin içe-doluşunu hızlandıran süreci başlatan önemli bir itici güçtür. İnsan vücudu karşısında duyduğu hayranlıktan bir adım öte vücudun hareket mekanizmaları üzerinde ihtisaslaşmış bir Doktor Süheyl ile karşıyayız. Hekimlik ona aynı anda birkaç kapıyı birden ardına dek açtı. Süheyl Ünver bu kapıları her birinden ayrı ayrı geçti. Kapıların ardında uzanan yolların izlenmesi onun sıcak bir alâka ile kaleme aldığı ilmî yazılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tıp ile ilgili eserlerini, önce tıp-tarihi sahasındaki kitap ve

---

* E. K. Unat (yay.), "Ord. Prof. Dr. Ahmed Süheyl Ünver", (1898-1986)", (İstanbul, 1986), sf. 51-57.

A. Süheyl Ünver Bibliografl arına Dair[*]

Türkiye'de kaleme aldığı kitap, risale ve makaleleri için hakkında ilk kez bir bibliografya hazırlanması şerefi M. Fuad Köprülü'ye aittir. Şerif Hulisi Seymen'in hazırladığı *Köprülü Bibliografyası* 1935 yılında İstanbul'da basıldı. Seymen bu çalışması ile ülkemizde eli kalem tutanlar için yeni ve değişik bir kıstas ortaya koymaktaydı.[1] Artık bundan böyle bibliografyalar, bilhassa üniverster hayata mensup olanlar için bir taraftan kişinin topluma hesap vermesinin ifadesi, öte taraftan da kendisinin defter-i âmali olacaktı. Bibliografya yayınlamaya bu açıdan yaklaşan rahmetli Osman Nuri Ergin, Ziya Gökalp-Köp- rülü ilmî muhitinin dışında yol alan bir başka muhite mensuptu. Bu ilmî muhitin üyeleri Muallim M. Cevdet ile A. Süheyl Ünver'di.[2] Osman Ergin çalışkanlıklarını yakından takdirle izlediği bu aziz dostları için Köprülü'ye yapılan şekilde birer bibliografya hazırlığı içindeydi. 1935'de Muallim Cevdet'in vakitsiz ölümü ile onun için hazırladığı esere bir M. Cevdet bibliografyasını da ilave etti.[3] Artık yol belli olmuştu. 1924'den beri en yakın dostu olmakla gurur duyduğu bir genç istidat, her yıl bir çığ gibi büyüyen neşriyat dalgasıyla insanları etkiliyordu. Süheyl Ünver 1920'den beri kitap, risale, makale, gazete yazıları yazıyordu. Yıllar 1941'e vardığında Ünver'in yazdıkları bir kitap olabilecek çapa ulaş-

---

* G. Mesara,-A. Kazancıgil-A.G. Sayar (yay.), *A. Süheyl Ünver Bibliografyası*, (İstanbul, 1998), sf. 13-15.

1 Cf., O. N. Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, (İstanbul, 1937), s. 437.

2 A. G. Sayar, *A. Süheyl Ünver*, (İstanbul, 1994), s. 160-170.

3 O. N. Ergin, *yage.*, (1937), s. 316-349. Bizim bu çalışmamızda sergilenen yöntem, bir manada, Osman Ergin'in Muallim Cevdet'e yaptıklarının A. Süheyl Ünver'e tatbikidir.

*Sanat Yolunda A. Süheyl Ünver**

Aziz ve değerli misafirlerimiz;

Bundan senelerce önce gönül gözü açık bir dostum bana şöyle demişti:

> "Herkesin bir ismi var. Bu ismi bize veriyorlar, onunla insanlar bizi çağırıyor. Bir de Cenab-ı Kudret'in bize verdiği bir isim var. Onu kendimiz de aramıyoruz ki bilelim. Bilsek bile onu insanlara söyleyemeyiz ki!"

Bu sohbetten bana çarpıcı gelen, zihnimi işgal eden bu ifadeyi Süheyl Hocam için araştırdım. Onun üzerine kitap çalışmamı sürdürürken Ünver arşivi içinde ünlü hattat Necmeddin Okyay'ın Süheyl Ünver'e yazdığı bir mektup şöyle başlıyordu: "*Hüve*'l *musavvirü'l-hakim*". Bu ifade ile ben aradığımı bulmuştum. Süheyl Ünver'in hocası Necmeddin (Okyay) Efendi bu öğrencisini bir ömür boyu izleyerek onda mündemiç bir esrarı çözüyor, Süheyl'e Allah'ın layık gördüğü isimlerin şifresini bize sunuyordu. İşin güzeli Allah'ın iki güzel ismiyle, el-Musav- vir ve el-Hakim ile, Süheyl Ünver'i taçlandırıyordu. İlk ismi el-Musavvir Süheyl Ünver'in sanata açılan yanının, el-Hakim ise onun bilge kişiliğinin ifadesidir.

Ben bu kısa konuşmamda üç beş cümle içersinde Süheyl Ünver'in ilk Rabbanî isminden hareketle sizlere sanatkâr Süheyl'i anlatmaya çalışacağım.

Atavistik tesirlerin en belirgin ifadesi dedesi Mehmed Şevki Efendi'nin 19. yüzyıl Türk hat sanatında bir zirve olması annesi kanalıyla Süheyl'e akmıştır. Babası Mustafa Enver Bey ise iyi bir neyzendir. Dedesi Şevki Efendi'nin

---

* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde 17.II.1999 günü yapılan konuşma.

Süheyl Ünver'in İstanbul'u[*]

Ahmed Süheyl Ünver, 17 Şubat 1898'de İstanbul Haseki'de dünyaya geldi. 88 yıl süren ömrü 14 şubat 1986'da İstanbul Kalamış'ta tamamlandı. Uzun süren bu ömrün fasılasız yetmiş beş yılını okumak, araştırma yapmak, ders vermek, hekimlikte bulunmak, sohbet etmek, el yazması eserler üretmek, sergiler açmak, defter hazırlamak, konularına göre tasnif ettiği zarf ve dosyalarda muhtelif evrakı değerlendirip esaslı bir arşiv kurmak, ilmî makaleler, gazete yazıları, kitap, risale, broşürler yayınlamak, dost ve yakınlarına defter-mektup ve mektuplar göndermek ve bir divançe teşkil edecek kadar da şiirle meşgul olarak geçirdi. Süheyl Ünver'in şaşılacak derecede bu kadar üretken olmasını, kâmil bir imanla bağlı olduğu Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti ile açıklayabiliyoruz: "O Allah ki her an bir işle meşguldür" (Rahman 55/29). Bu lafz-ı ilahiyeye uygun hareket, aslında onun bize rahmanî yanını da göstermektedir.

Akıl almaz bir çalışkanlıkla Süheyl Ünver'in bütün bunları üretebilmiş olmasının gerisinde onun, işleyebileceği zengin malzemeyi toplamış olması gerçeği vardır. Şahsî arşivini kütüphanelerde bulunan yazma-basma kitaplardan aldığı notlar yanında, sohbetinde bulunduğu muhtelif zevattan derlediği bilgiler oluşturmaktadır. Bu zengin malzeme yığınına görsel malzemeyi de katmamız gerekiyor ki, bunun da dişe dokunur kısmını gene kendi yaptığı belgesel değeri yüksek karakalem ve suluboya resimler ile çektiği fotoğraflar oluşturmaktadır. Arşivine hakim olan düşünce ise, bir notlar kütüphanesinin kurulmasına beslediği inançtır. Ünver, tek başına hararetle savunduğu bu fikrin sürekli takipçisi olmuştur. Ona göre Türk toplumu şifahî

[*] A. S. Ünver, *İstanbul Risaleleri*, I, (İstanbul, 1995), sf. 15-21.

Süheyl Ünver'in Atatürk'e Dair Düşünceleri[*]

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti ömrünü tamamladı ve Türkiye ve Türklük kendini akıbeti meçhul bir akıntının içinde buldu. Süheyl Bey bu yıllarda henüz yirmi yaşını tamamlamış bir Mekteb-i Tıbbiye öğrencisidir. 13 Kasım 1918 Çarşamba günü İtilaf Kuvvetlerine ait bir düşman donanmasının İstanbul'a gelerek Sarayburnu ile Bebek arasında demirlediğini Süheyl Bey içi kanayaraktan seyretti. Anadolu'da ise millî hareket başlamış ve "Kuvva-yı Milliye" Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kenetlenmişti. Artık zorun zoru o Mütareke günleri başladığında İstanbul halkı sesini Fatih ve Sultanahmed mitinglerinden duyurup ayakta kalmaya çalışıyordu. Süheyl Bey de bu mitinglerden yükselen sesleri duydu. Bu arada inancını toparlayacak bir meşgaleyi bulmakta gecikmedi. İstanbul'u dolaştı, ecdad yadigârı cami, mescid, çeşme vb. eserleri yerinde gördü. Ruhuna güç veren kanaate o yıllarda ulaştı: Bu güzel eserleri yapabilen bir millet mahvolamazdı. Zira bu eserleri yapan ruh ve iman gücü istiklal mücadelesinden de başarıyla çıkacaktı. Ne var ki Anadolu'da Millî Mücadele sürerken İstanbul'a ulaşan haberler Süheyl'in kalbini yıkıyordu. Onun Millî Mücadeleye verdiği ruhî desteğin en somut ifadesi "Münacaat" başlıklı bir şiirle olmuştur. Süheyl Bey'in sözleriyle bu manzume "Yunan orduları bitaraf Çatalca hududunda toplanıp İstanbul'u zapt için harekete geçecekleri sırada ve Anadolu'da düşman ordusunun zulmü hadd-ı gayeye vasıl olduğundan kemal-i ye's ü kederimden yazılmıştır". Şimdi Süheyl Bey'in bu "Münacaatı"nı okuyalım:

---

* "*Türk Yurdu*", Sayı 144, (1999), sf. 33-35.

*Vefatının 25. yılında Sahhaf Raif Yelkenci'ye Dair Anılar ve Düşünceler**

I

Gençlik yıllarımın hemen her günü Sahhaflar Çarşısı'nda geçerdi. Kitapçı peykelerine ve yerlere serilen eski kitaplardan birşeyler almak, aradığımı bulmak, yeni çıkan kitapları dükkânların tezgâhlarında izlemekten büyük bir keyif alırdım. Kitaplar benim için bir cazibe merkeziydi. Hiç farkında olmadan beni kendilerine çekiyordu. Çarşı'nın bir başka çekim alanı da ağır başlı, üslûplu, kökünü Osmanlı'ya salmış, mahfiyetkâr müdavimlerinin kendi aralarındaki konuşmalarıydı. Lafa hiç karışmadan ayak üzeri durur, dükkânda sürüp giden bu sohbetlerden çok şey öğrenirdim. Konuşmalar daha çok bir kitaptan hareketle yakın dönem Osmanlı tarihi, Balkan, I. Dünya Harbi; Türk Kurtuluş Savaşı, İslâmiyet, İslâm tasavvufu ile bunların temsilcilerine dairdi. Hiç farkında olmadan kitaplar ve insanlarla buluşma, Sahhaflar Çarşısı'nı evim ve okulum gibi hayatımda yeri olan üçüncü bir merkez haline getirmiş-

---

* *Simurg*, sayı 1, (1999), sf. 6-39.

Raif Yelkenci'ye (Kandıra, 1894-İstanbul, 8 Ekim 1974) dair bu çalışmaya Kasım 1998'de başladığımda elimde pek birşey yoktu. O günlerde meramımı sahhaf dostum Halil Bingöl'e açtım. Bana Raif Efendi'yi anlatan iki yazının fotokopisi ile üç dört kaynağın künyesini içeren bir liste verdi. Daha sonra Simurg Kitabevi'ne uğradım. İbrahim Yılmaz'a Raif Efendi üzerine çalışmaya başladığımı bildirince o da bana elindeki bir kaynağın fotokopisini verdi ve bu çalışma için beni cidden yüreklendirdi. Halil Bingöl ve İbrahim Yılmaz'a candan, yürekten teşekkür ediyorum. Nispeten kısa diyebileceğimiz bir zaman dilimi içerisinde birşeylerin ortaya konulmuş olmasını kendi payıma ben Raif Efendi'nin insan sevgisiyle dolu kalbinin ölüm denen yok oluşu izafileştirmesiyle açıklayabiliyorum.

Ömer Celal Sarc[*]

(1901-1988)

İstanbul Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarc'ı 30 Nisan 1988'de ebediyete uğurladık. Sarc hocanın vefatıyla İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin ilk kuşak Türk hocalarından hayatta kimse kalmadı.

Ömer Celal Sarc bir bilim adamı ve idareci olarak dikkatleri üzerine çeken bir şahsiyetti. Bilim adamlığına geçişin ilk parıltılarını daha öğrencilik yıllarında Almanya'da göstermiş, tez hocası Profesör Werner Sombart'ın takdirini kazanmıştı. 1925 yılında Sombart'ın danışmanlığında hazırladığı tezi, *Hanhn'ın Kredi Teorisi* ile iktisat doktoru oldu. Bu meyanda ünlü iktisat tarihçisi Werner Sombart da şaheseri *Der Moderne Kapitalismus*'da Dr. Celal'in istatistikî hesaplamalarına yer vermişti. Bunlar, onun uzun yıllar devam ettireceği bilim adamlığı vasfının ilk ve önemli işaret taşları olmuştur.

Genç Ömer Celal Osmanlı Devletinin sonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun gerçekleştirileceği zaman diliminde Almanya'da, Berlin'de idi. Sarc hocamız Berlin'de bir öğrenci olarak iktisat tahsilini sürdürürken bu şehrin yataklık ettiği tahsisi öneme haiz bazı olayları, politik çalkantıları da izlemek imkânına kavuşmuştur. Önce Berlin'de sosyal bilimler okuyan Türk öğrencilerinden (mesela Vedat Nedim Tör, Nurullah Esat Sümer, Nizameddin Ali Sav) bazılarının içine çekileceği Spartaküs hareketini belli bir mesafeden izledi, ancak bulaşmadı. Muhtemelen bunda İttihatçı bir babanın -Dahiliye Nazırı

* *Türkiye Günlüğü*, Sayı 10, (1990), sf. 80-81.

Sabri F. Ülgener
(1911-1983)

Sabri Ülgener 8 Mayıs 1911'de İstanbul'da doğdu. Babası son devir din âlimlerinden Mehmed Fehmi Efendi, annesi Emine Behice Hanımdır. İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesine girdi. 1935'de bu fakülteden mezuniyetini muteakiben İktisat Kürsüsü asistanı oldu. 1936'da İktisat Fakültesinin kurulmasıyla bu fakültede akademik hayata girdi. Hitler'den kaçan Alman hocalardan A. Rustow, G. Kessler ve F. Neumark'la çalıştı. 1941'de doçent oldu. 1947-1948 yılları arasında Harvard Üniversitesinde bulundu. J. A. Schumpeter ve A. Hansen'in seminerlerine katıldı. Onlardan iktisadî analiz tarihi ve Keynesyen iktisatı okudu. 1951'de Profesör oldu ve 1956'da İ.Ü. İktisat Fakültesi dekanlığında bulundu. 1958-1959 öğretim yılında Münih Üniversitesinde, 1964-1965 yıllarında iki sömestir misafir profesör olarak Colombia Üniversitesinde dersler verdi. 1981'de emekli olan Sabri Ülgener 1 Temmuz 1983'de vefat etti.

Sabri Ülgener'in iktisatçı-sosyolog kimliğiyle çağdaş Türk düşüncesinde önemli bir yeri vardır. İktisatçı yanıyla Ülgener, Keynesyen iktisat düşüncesinin ilk defa sistemli bir şekilde Türkiye'ye girişinin öncülüğünü yapmıştır. A. Hansen'in etkisinde İktisat Fakültesi'ndeki dersleriyle makro iktisatı bir tabana oturttu ve sahasında ciddi bir boşluğu dolduran *Millî Gelir İstihdam ve İktisadî Büyüme* adlı kitabını 1962'de yayınladı. Ancak bu eserde Ülgener'in Keynesyen modeli azgelişmişliğin insan ve tarih birikimiyle sorguladığı için Alman filozofi geleneğinin etkisi

*Prof. Ülgener İçin**

Çağdaş Türk İktisat Düşüncesi, bugün burada aziz naaşı etrafında kenetlendiğimiz Profesör Sabri Ülgener'in vefatı ile önemli bir temsilcisini kaybetmiş bulunuyor.

Aziz ve sevgili Hocamızın fikrî dünyasını burada sergileyecek değilim. Ancak hepimiz pek yakından biliyor ve gıpta ile kabul ediyoruz ki, Sabri Ülgener'in Fakültemizdeki hocalığının bir adım ötesinde, sahip olduğu bir mütefekkir yanı vardır. İşte ilmin istediği, eskilerin imal-i fikr dedikleri, yani bilgi üretme yönü ile Profesör Ülgener hocaların hocasıdır. Bu çehresi ile Ülgener Hoca iktisat teorilerinin kuru ve donuk görünümlerinin altında sosyal dokuya nüfuz ederek "insan" faktörünün önemini vurgulamıştır. Bu noktanın, bizim toplumumuzun insanının davranış boyutlarının algılanmasında ve gündelik hayatımızda iktisadî olguların alacağı şekillerin tahmininde ve tahlilinde taşıdığı önemi söylemeye hacet yoktur. Ülgener Hoca, bizim insanımızın bilinmesinde çok şanslı bir konuma ve malzeme yığınına sahiptir. Önce bu temaya sahip çıkmasıyla önünde pürüzsüz ufuk açılmış oldu. Daha sonra ailevî şartlarının kendisine sunduğu fikrî ve manevî nimetleri çok iyi kullandı. Ona göre Türk insanının davranışını temelde iki büyük kaynak beslemekteydi. Bunlardan biri *din*'di. Bu noktada Ülgener, eserleriyle Weber'i ileriye götürmüş, İslam-Türk toplumuna ilişkin araştırmasıyla onu aşmıştır. Diğeri de çok önemli bir kurumsal faktör olan *örf* ve *adetler* ki, bu noktada hocamız Veblen'e çok yakın düş-

* Ülgener'in tabutu başında İstanbul Üniversitesi Merkez Bina'da yapılan konuşma. İktisat Dergisi, No. 223-224, (1983), sf. VII-VIII'de yayınlanmıştır.

*Ülgener'i Yeniden Okurken**

Geçen yıl kaybettiğimiz değerli iktisatçı-bilgin Sabri Ülgener'in daha önce yayınlanmış üç makalesi ile bir kitabı yeni bir başlık altında toplanmış bulunuyor: *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti* [(Ankara, 1984)]. Kitap derlenirken Ülgener'in akademik titizliğine birçok yerde gölge düşürülmüş. Önce, başlık yayımcının bir buluşu. Yazarın II. Dünya Harbi'nin sıkıntılı günlerinde bozulan dengelerin tarihî köklerini arayan iki çalışması, kitaba isim olmuş. Hatta kitaba verilen başlığın "İslam İktisat Siyaseti" olarak seçilmesi de biraz aldatıcı. Zira geniş bir uygulama alanı olan İslam iktisat siyaseti içinde Ülgener sadece "adil fiyat-fiyat serbestliği" açısından fıkhî, tarihî ve tasavvufî kaynaklara eğilerek, bu iki odak arasındaki çatışmayı gün ışığına çıkarmak istemiştir. İslamiyetin ferdiyetçi karakterini giderek kaybetmesi, fiyatlara müdahaleyi gerektirince, bu müdahaleyi haklı kılan nedenleri Ülgener, "*İslam Hukuk ve Ahlâk Kaynaklarında İktisat Siyaseti Meseleleri*" (1944) başlıklı yazısında incelemiştir. "*Darlık Buhranları*" ise onun profesörlük tezi olup 1951'de İktisat Fakültesi'nce yayınlanmıştır. Diğer iki yazı, Ülgener'in zihniyet araştırmalarına bir giriş niteliğinde olan "*İktisadî Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri*" ile zihniyet araştırmalarına bir örnek olarak seçtiği "*14. Asırdan Beri Esnaf Ahlâkı ve Şikâyeti Mucib Bazı Halleri*"nde ise Ülgener, temel olarak iktisat ahlâkının iktisat zihniyeti ile çatışmasını resmetmek istemiştir.

Yayımcının Haksız Tasarrufları

Ülgener'in bu çalışmalarında, üzülerek kaydediyorum,

* *Cumhuriyet*, 13.IX.1984

Sabri Ülgener'in Bıraktığı Miras[*]

Profesör Sabri Ülgener'in aziz hatırasına ve akademik kimliğine dair birkaç satırı birbiri ardına getirebilmek herhalde kolay olmasa gerek. Neredeyse iki yıl dolacak! Yokluğunu varlığın büyük tekliğine emanet ettikten sonra Sabri Ülgener'in ruhlarımızda bıraktığı boşluğu doldurabilmenin, ona yakın ve onunla beraber olmanın tek ve gerçek yolunu o günden bugüne biraz olsun keşfeder gibiyim. Duygusallığa hiç yer ve imkân tanımadan, bu yolun Ülgener'in sosyal bilimlerle uğraşanlara makale ve kitaplarında bıraktığı bir dizi problematiğin üzerine cesaretle yürüyüp onun düşünce sistemi ve yöntemi ile yoğrulmak olduğuna inanıyorum. Böylelikle Ülgener Hoca'nın sahip olduğu ve üzerine titrediği akademik ağırbaşlılığı sürdürmek gerekiyor. Bu tür bir ihtiyarı kabullenmemek, zannederim, Ülgener Hocamızın şimdilik kenarda köşede bulunan ve akademik dost ve yakınları arasında yaşıyan sıcak ve samimi anılarının bile zamanın acımasız hükmüyle silinip gitmelerine razı olmak demektir.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okuyanlardan içinde benim de bulunduğum nesil -II. Harp'le ve onun hemen ertesinde doğanlar- pek sathî ve o nisbette politik duyarlılığı ağır basan tek yönlülüğün şu veya bu istikamete kırılmış çizgileri içersinde Profesör Ülgener'i anlamanın ötesine geçemediler. Ülgener'in öğrencileri ondan Keynesgil iktisadı okudular. Öğrencilerinin elinin altında özenle kaleme alınmış bir ders kitabı da vardı. Sabri Ülgener hocamızın J. M. Keynes mantığına göre iç iskeletini inşa ettiği bu eseri aslında, onun 1946-1948 yılları arasında Ameri-

---

* *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası: Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan*, Cilt 43, (1984-1985), sf. 27-34.

Sabri Ülgener'in Bir Türk Weber'i olarak Portresi[*]

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden eksi- sermaye birikimi[1] ile iktisadî madde karşısında ağır ve hantal bir dünya görüşünün şekillendirdiği bir insan tipolojisini devraldı. Osmanlı-Türk insanının iktisadî davranışsal kalıbını belirleyen atıl zihniyetin oynadığı belirleyici rol, bilhassa Batıda sermaye ile bilimsel bilginin evliliği sonucu sanayi ihtilali ile daha da netleşmiş oldu. Sürdürülen pasif gelenekçilik, Sultan II. Mahmud'un reformlarına yansıdı. Ulema (sübjektif bilgi sahipleri) sanayi ihtilalinin Osmanlıya uzanan dalgalarının yarattığı tesiri anlayacak, yorumlayacak hatta modernizasyona kapı açacak asgari bir objektif bilgisine sahip değildi. Tanzimatlı yıllarda önce Mustafa Sami, daha sonra Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi "sa'y" kavramını ön plana çıkarma gayreti içinde oldular. Ancak tabanda bir kıpırdanma olmadı. Muallim Naci'nin "görün" redifli gazeli insanımızın çakıldığı ataleti, bir başka açıdan, zühd küresinin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir:

> Çıkın şu savma'adan zahidan! Cihanı görün!
> Nasıl güzel geçiyor âlemin zamanı görün!
> Bilin betâlet ü gayret nedir, ne hasıl eder!
> Bakın şimendifere! bir de kârvânı görün!

---

* "*İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*", Sayı 20, (1999), sf. 93-95.

[1] 1933 yılında konulan kazanç vergisi üzerine çevreden bir şair, Kastamonulu Mehmed Tevfik [Safoğlu] Efendi'nin bir dizesini zikredelim:

> Var mıdır servet elinde milletin sermayeden
> Kâr için olsun sana vergi-yi mu'tâdın yeri

[A. Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, (Ankara, 1997), s. 48].

Ahmed Güner Sayar'la Ülgener'e Doğru...[*]

Osmanlının ilim ve irfan geleneğini meczeden müstesna iki insanın, Süheyl Ünver ve Sabri Ülgener hocaların rahle-i tedrisinden geçmek ne büyük bir devlet ve ne büyük bir talihtir... Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar, bu "devlet"e mazhar bir ilim adamı olarak hocalarının önüne koyduğu rahlenin hakkını veriyor; hepimizin vefa borcunu layıkıyla ödüyor... Sayar'la, Sabri Ülgener Hoca'yı tarz-ı Osmanî ile Türk irfanına takdim ettiği *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi* isimli eseri hakkında konuştuk...

Kitap nasıl ortaya çıktı?

Sabri Hoca, 1983'te vefat ettiğinde onun için birşeyler yapmak istedim. Amacım, böyle değerli, kâmil bir insanın unutulmasının önüne geçmekti. Çok mahviyetkâr, içe dönük, yaptığı işleri abartmayan bir insandı. Müthiş bir ortaçağ ahlakçısı, mükemmel bir insandı. Bir Türkiye sevdalısıydı. Ben de işimi Hoca'ya yakışır bir şekilde ağır ağır yapmaya çalıştım. Araştırmalarım sırasında özellikle Sabri Hoca'nın aile ağacı bana çok ilginç geldi. Bir tarafta askerler, bir tarafta ulema. Hâlâ hayatta yakınları var. Mesela Nazım Hikmet'in teyzesi Sârâ Okçu Hanım 92 yaşında, Sabri Bey'in ablası Mes'ude Onger Hanım 90 yaşında hayatta. Ama, sizi temin ederim, Hoca'dan bize intikal etmiş tek satır yok hayatına, kendine dair. Kendini o karar hafife alırdı ki bu kadarı da fazla... Bu kitap belki de Hoca'nın bu mahviyetkârlığın aşılması ile ortaya çıktı, diyebiliriz.

---

[*] *Kitap Zamanı*, sayı 7, (31.VII.1998), sf. 8-9.

İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar[*]

Bilimsel çaba özü gereği, bugünden düne bakılması kadar ileriye dönük tahmin ve tesbitlerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece bir atılım, kompartımanlarına ayrılan tarihe kendi öz bütünlüğünün de kazandırılması demektir. Ancak dünü geleceğe bağlayan kesintisiz bir tarih çizgisini mümkün kılacak tek bir bilgi öbekçiğinden elbette söz edemeyiz. Belki böylesi bir çabanın tutarlı bir şekilde ortaya konmasında kişisel hatıra yumağı da ihmal edilemeyecek bir bilgi kaynağı konumunda olsa gerektir. Özellikle, zamanın akışkanlığında kemâle giden yolda, her çeşit engeli ivazsız-garazsız göğüsleyen bilgin kişilerle kurulan su katışmadık dostluklar *a priori* bir bilgi kaynağını canlı ve diri tutarlar. Bu arada bir başka bilgi kaynağının kişisel gayretlerle *a posteriori* beslenmesi, zannediyorum, birinin diğerini tahakkümü altına almadan birbirlerinin hudutlarına tecavüz etmeyen, dengeli-rabıtalı bir a priori-*a posteriori* bilgi öbekçiğinin çapını genişletecektir.[1] Ancak bu söylenenler öyle kâğıda düştüğü kadar kolay değildir.

---

* *Toplum ve Bilim*, Sayı 45, (1989), sf. 71-76.

[1] Hatıra için cf. A. G. Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması* (İstanbul, 1986), sf. 157, dn. 422. *A priori* bilginin temsil ettiği yanılmazlığın sohbet kanalıyla aktarılmasının gerisinde şayet hep *a priori* bilgi nakledilliyorsa bu durumda aktarıcının konumu mutavassıtlıktan öteye geçmez. Ayrıca, bu yolla, bilgi öbekçiğin de *a posteriori*'nin faaliyet alanını da daraltması sözkonusu ise, bu durumda *a priori* bilgiyi besliyen ve hatıra kanalıyla akanlar giderek esnekliğini yitirir, doğma olur, din olur, katılaşır. Ancak, yanlışlanabilirlikle ulaşılan bilgi de, benzer şekilde, metafizik boyutu bilgi yumakçığının dışına itiyorsa, bu da *a posteriori* bilginin buhrana çakılması halinde bu kanalın donuk-

Hocam Profesör Yüksel Ülken'in Ardından[*]

Üzerimizde hakkı olan hocalarımızdan bir güzel insanın vefatıyla ona gönül borcumun naçiz bir nişanesi olarak duygularımın tercümanı cümleleri yanyana getirebilmenin sıkıntısını yaşıyorum. Aslında sıkıntı onu her gördüğümüzde "işte dünya boş değil, iyiler de var, onların içinde Yüksel Hocam da var" deyip bunun güveni ile yaşarken aniden bir boşluğa yuvarlanmaktan kaynaklanıyor. Yaşadığınız toplumda muhakkak ki size ait bir nüfusun önemli bir rüknünü bu ölümle kaybediyor, vatanınızda gurbetin karabasanını duymaya başlıyorsunuz. Bir ölünün büyüklüğü burada, geriye bıraktığı bu boşluktadır. Yüksel Ülken ardından kendi adını hayırla yadettirecek, anıları dilden dile, gönülden gönüle akacak bir insandır. 20. yüzyılın büyük Türk şairlerinden Abdülaziz Mecdi [Tolun] Efendi "unutulmaz" redifli o muhteşem gazelinde[1]

> "İrfan ile ahlak ile kıl zatını mümtaz
> Evsafı mükemmel olan insan unutulmaz"

mısraı ile Yüksel Hocamız için bizim duygularımızın tercümanı olmuştur. Gerçekten de Yüksel Ülken örnek bir hoca, iyi bir eğitimci, sohbeti aranılan sıcak bir dost, kısaca olgun bir insandı. Bu yazımda kırık dökük anılarımla Hocam Yüksel Bey'i anlatmaya çalışacağım.

---

* "*İÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*", Sayı 20,(1999), sf. 96-97.

[1] O. Ergin (der.), *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Divanı*, (İstanbul, 1945), sf. 98.

Ertüzün'ün Bıraktığı Boşluk[*]

Aramızdan ayrılan bir dostun ardından, onun aziz hatırasını hayırla yâda vesile olabilecek bir iki satırı yazabilmenin güçlüğünü yaşıyorum. Kalemim titriyor. Ölüm denen gerçeğin, benim kuşağımın arasında dolaşması karşısında hepimiz hazırlıksız yakalandık. Tevfik Ertüzün, ani ve beklenmedik ölümü ile dost ve yakınlarını sarstı, hepimizi dilhûn etti.

Cenaze namazını kıldıran hoca efendinin, muhtemelen merhumu çok iyi tanıyor olmalıydı ki, aziz naaşı başında söyledikleri taşıdığı ruh itibariyle Tevfik Ertüzün'ü en iyi şekilde tavsif etmiştir. Gerçekten de Tevfik, inançlı bir dâvâ adamı idi. "Asım'ın nesli"nden bir merd-i ferîd idi. "Asım'ın nesli"nin günümüzdeki temsilcileri, ahlakî bir idealizm etrafında kenetlenip toplum çıkarlarını kişisel çıkarların üzerinde tutabilen kimselerden ibarettir. 1912'den 1922'ye tam on yıl "Asım'ın nesli" bir cepheden ötekine koştu, Kuva-ı Milliye'ye ruh verdi ve kuruluşu omuzladı. Aradan neredeyse seksen yıl geçti. Bitmeyen savaşın iktisadî hürriyetçilik alanına kaymasıyla düşman kuvvetler-dost kuvvetler ayrımı bitti. Artık maddî savaşın safları bellidir. Bu safları son derece kaypak kategorik sağ-sol bölümlenmeleriyle de açıklayamıyoruz. Birlikte yaşamanın tılsımlı anahtarını elinde tutan ve kamu çıkarı için ahlâkî bir mücadeleye soyunanlar bu plütokratik savaşın yiğitleridir. Kamu malını yağmalayanlara gelince; işte onlar gerçekten din-i mübini yalanlayanlardır.

---

[*] *Türk Edebiyatı*, Sayı 293, (1998), sf. 36.

Talât Paşa Berlin'de[*]

Cumhuriyet öncesi yakın tarihimizin en önemli siyasî simalarından biri, hiç şüphesiz, Talât Paşa'dır. Onun Türkiye'den ayrılarak Berlin'e gitmesi ve orada şehit edilmesi ile noktalanan hayat hikâyesinin bu son dilimine, Berlin günlerine (13.I.1920-15.III.1921), bu yazımızda konuşan-belge olan fotoğraflarla ışık tutmak istiyoruz.

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nin ilk dekanı Ömer Celâl Sarc'ın vefatı üzerine bir nekroloji yayınlamıştım.[1] Bu yazının bir bölümünde alıntıladığım rahmetli Sarc hocamız kendi hayat hikâyesinin temel durak noktalarından, tahsilde bulunduğu 1920'lerin Berlin'ini anlatırken sözü Talât Paşa'ya getirmişti. Sarc'ın sözleriyle:

> "... Talât Paşa'yı da çok iyi tanırdım. Berlin'de vurulduğu zaman ben de orada idim. Birlikte çekilmiş bir resmimiz var, ama bulamıyorum. Babamla beraber oturduğum pansiyona gelmişti. Orada resim çektirmiştik. Talât Paşa benim hürmet ettiğim, takdir ettiğim bir zat idi. Tabiî onun da hataları ve zayıf tarafları vardı."[2]

Aslında Ömer Celâl Sarc'ın yukarıda sözünü ettiği bu fotoğrafın varlığından söz eden bilgilere Midhat Şükrü Bleda'nın anılarında da rastladık. Bu bağlamda Bleda'yı zikredecek olursak:

> "... O tarihlerde [1920-1921] oğlum Turgut Berlin'de tahsilini yapıyordu. Bana sık sık mektup yazar, oradaki hayatından, derslerinden ve beraber olduğu Türklerden bahsederdi... Talât'ın [Berlin'e] gidişi benim için bir fırsat oldu... Berlin'de Ömer Celâl

---

* *Tarih ve Toplum*, (1992), Sayı 101, sf. 7-8.

1 A.G. Sayar, "Ömer Celal Sarc (1901-1988)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 10, (1990), s. 80-81.

2 *Age*., s. 81.

"Hasan-Âli Yazılarına Önemli Bir Zeyl"e Zeyl[*]

1971 yazında üstad rahmetli Abdülbaki Gölpınarlı'yı ziyaretimde "Efendim! Ankara'ya gidiyorum. Bir emriniz var mı?" diye sorduğumda Gölpınarlı merhum: "Ahmedcan! Ankara'da Kültür Bakanlığı müsteşarı Mehmed Önder'i gör. Selamımı söyle. Benim bir kitap işim vardı. Basımı ile meşgul olacaktı. Ne oldu? Onu bir sor" dedi. Kültür Bakanlığı'nda müsteşar Mehmed Önder'i ziyaret ettim, hocanın ricasını ilettim. Pek mahviyetkâr ve içe dönük hali ile kısa süren bir konuşmadan müsbet bir intiba ile ayrıldım. Bu tarihten tam on beş yıl sonra, 1986'da, bu defa İstanbul'da Teşvikiye'de Celaleddin Bâkır Çelebi'nin[1] evinde hatırası gönlümde, etkisi ise zihnimde kalan uzun soluklu bir sohbetimiz oldu. Sohbet güzelliğini birbirlerine kenetlenen gönüllerde yarattığı ışıktan almaktaydı. Işık seli ise kaynağını Hz. Mevlana'dan buldu ve sohbet onunla

---

* *Tarih ve Toplum*", Sayı 158, (1997), sf. 4-6; "*Dergâh*", sayı 84, (1997), sf. 8-9.

[1] Bu satırlar sadırdan satıra düşerken Celaleddin B. Çelebi 13.IV.1996 günü rahmet-i Rahman'a kavuştu. Kendisini daima hayırla ve rahmetle yâdedeceğim Çelebi Efendi'nin vefatı ile ülkemiz kültürünü hayat tarzı edinmiş bir evladını, Mevlevîlik dünyası ise çok önemli bir rüknünü kaybetmiş oldu. Engin bilgisi, şark ve garp lisanlarına şaşılacak hâkimiyeti ve Mevlevîlik kültürü ile Çelebi Osmanlıdan Cumhuriyete geçen son Osmanlı ile ilk kuşak Cumhuriyete sıkışan Mevlevî büyükleri ve muhipleri ve Hz. Mevlana ile meşgul birçok yerli-yabancı zevatı yakından tanımıştı. Hatırası derin ve engindi. Hayatını vakfettiği Hz. Mevlana ve Mevlevîlik yolunda kendisine başvurulacak bir şahsiyetti. Bilhassa son devir Çelebileri ile Mevlevî âdab ve erkânına dair en hurda bilgiyi atlamazdı. Şahsî kütüphanesindeki el yazması ve basma kitaplar ile ailesinden intikal eden evrak Mevlevîlik kültür tarihi için vazgeçilmez bir arşiv malzemesidir.

İSİM DİZİNİ

Abdülhalim Çelebi 27-30, 32-38, 40-45, 47-62
Abdülhamid (II. Sultan) 32-34, 48, 85
Abdülvahid Çelebi 28-29
Açıkgöz, H.
Adıvar, Abdülhak Adnan 51, 98, 149-150
Ağaoğlu, A. 70
Ahmed Amiş (Efendi) 96, 173-174, 261, 269, 274
Ahmed Hilmi (Şehbenderzade) 77, 86
Ahmed Mithat (Efendi) 86
Ahmed Naim (Bey, Babanzade) 71, 75, 77, 79, 87
Ahmed Nebil 86
Ahmed Rasim (Bey) 114
Ahmed Tevhid (Bey) 71
Ahmed Ziyaeddin (Efendi, Gümüşhaneli) 17, 19
Akçura, Y. 126
Aktuç, N. 20-21, 131, 182
Akyürek, A. R. 29-30, 32, 37, 58, 73-74, 76
Ali Emirî (Efendi) 284
Ali Kemal (Efendi, Konyalı) 44
Ali Kemali (Efendi, Sivaslı) 41, 46-49
Ali Rıza (Bey, Balıkhane nazırı) 114
Ali Rıza (Bey, Üsküdarlı) 97, 107, 120
Alkan, A. T. 257-258
Alpas, N. 134, 182
Alpay, N. 11
Altay, F. 43-44, 47
Alus, S. M. 115
Antel, S. C. 72
Ardakoç, K. 133
Ardıç, K. 230
Arısoy, M. 239, 241, 243
Arlasez, N. 143, 151-152, 158, 179-180
Âşık Paşa 152, 163, 166-168, 170
Atalay, Ahmed 40
Atatürk, M. K. 20-21, 39-40, 42, 44, 47, 54-57, 80, 90, 118, 120-127, 129, 198, 208, 231
Atay, Falih Rıfkı 39, 43, 57
Atsız, N. 172, 176
Avanas, A. 41-44, 48, 51
Avni (Bey, Yenişehirli) 131
Aynî, M. A 268
Ayverdi, E. H. 204
Aziz (Efendi, Hafız) 139

Baha Tevfik 86
Banarlı, N. S. 262, 265
Barkan, Ö. L. 174, 204
Bayraktar, N. 80
Bayramoğlu, F. 140, 153, 155-157, 204
Bedreddin, (Şeyh) 135, 146-147, 171, 179-180, 184
Bekiroğlu, S. 133
Bele, Refet 49
Bergson, H. 70, 72
Berkes, N. 204
Beşir, Fuad 86
Beyatlı, Y. K. 40, 85, 108, 115, 262-264, 288
Beytur, M. B. 58
Bilge, F. 141, 143

Bilsel, C. 204
Bleda, L. G. 237
Bleda, M. Ş. 186, 235-237

Caferoğlu, A. 265
Can, Ş. 264, 267
Cemal (Paşa, Harbiye Nazırı) 42
Cemal Bey (Konya Valisi) 41

Çamlıbel, F. N. 222-223
Çelebi, C. 238-239
Çelebi, Mehmed Bâkır 61
Çelebi, Vahid 34, 50

Dewey, J. 72
Dilemre, S. A. 127
Dilmen, İ. 133
Divitçioğlu, S. 256
Drapper, J. 86
Durant, W. 284
Durkheim, E. 70-71, 209-210, 215
Durusoy, M. O. 80, 82
Düzgünman, M. 277-278

Elgin, N. 61
Elker, K. 143, 159-160
Elker, M. 115
Eren, N. 133, 182
Ergin, A. Ş. 10-11
Ergin, O. N. 66, 68, 72, 75-83, 86-88, 102-104, 129, 142, 144, 161, 165, 172-173, 175-177, 184, 271, 288
Ergun, S. N. 166, 168
Ersoy, M. Â. 77
Ertuğrul İ. F. 77, 79, 86-87, 96, 100-101, 104, 174
Ertüzün, T. 232-234
Eşref (Efendi) 273, 275
Evliya Çelebi 156, 282-283

Fındıkoğlu, Z. F. 204
Frew, R. (Papaz) 42-43, 48
Furgaç, H. 187, 204

Gezgin, H. S. 228
Gökmen, F. 115
Gökyay, O. Ş. 172, 284
Gölpınarlı, A. 20, 24, 27, 60, 63, 129, 135-136, 142, 152-153, 162-172, 174, 176-179, 204, 238
Güneyli, H. 152
Gürbüz, Y. 254-255
Gürkan, İ. K. 143
Gürpınar, H. R.

Halis (Efendi, Dağıstanlı) 71
Hansen A. 190, 198-199, 210
Hasan Çelebi (Kınalızade) 283
Hasan Hilmi (Efendi, Kastamonulu) 17
Hasan Rıza (Efendi, Hattat) 90, 150
Haydar (Bey, Vali) 47, 50,
Hiç, M. 230
Hilav, N. 281-285
Hilav, S. 285
Hisar, A. Ş. 115, 289
Hitler, A. 190, 202
Hutchison, T. W. 205, 215-216
Hüseyin Fahreddin (Dede, Şeyh) 132
Hz. Ömer 186

İbrahim (Efendi, Ahıskalı) 16
İbrahim (Efendi, Kuşadalı) 134
İbrahim Müteferrika 84, 139
İhsan Mahfi (Bey) 57
İkbâl (Hanım) 64
İnal, M. K. 9, 22, 24, 26, 115, 142

İnalcık, H. 204
İnan, A. 172
İnan, F. Ş. 115
İnan, M. 204
İnönü, İsmet 71, 73, 243-244
İsmail Hakkı (Bursavî) 142, 267-269
İsmail Hakkı (İzmirli) 77
İsmail Mahir (Efendi, Kastamonulu) 71
İsmail Necati (Efendi, Safranbolulu) İz, M. 16-18, 195, 202
İzbudak, Veled Çelebi 32, 34, 291
James W. 72

Kalender (Efendi, Hacı) 29
Kalkandelen, S. 147
Kara, İ. 241
Karadeniz E. 133, 182
Kaynardağ A. 131, 148
Kazancıgil, T. R. 67-68, 148
Kazım Hüsnü (Bey, mebus) 56
Kessler G. 190
Kevser Çelebi (Hanım) 42, 61
Keynes, J. M. Kırımlı, Faik 183, 197-200, 211
Koçu, R. E. 114, 131, 137, 140-141, 143, 288
Konuk, A. A. 20, 77
Konyalı, İ. H. 171
Köprülü, M. F. 72, 102, 142, 162-165, 168, 172-176, 180, 265
Kurdoğlu, V. B. 99
Kutal, M. 230
Kutay, C. 46
Küçükömer, İ. 217-219, 221, 223-225, 234, 256

Labbé, M. 90
Levent, A. S. 152

Manav, İ. 129, 134, 136, 161, 281-282
Mardin, E. 19, 22, 77, 204
Mardin, Y. 9
Marx, K. 193, 196, 255-256, 259
Mehmed Hilmi (Efendi, Müftü) 16
Mehmed (Delibaş) 43
Mehmed (Efendi, Hacı) 16, 282
Mehmed (II. Sultan) 111-113
Mehmed Celal (Bey, Dahiliye Nazırı) 186, 188
Mehmed Esad (Dede, Mesnevihan) 32, 71, 80
Mehmed Galib (Bey) 71
Mehmed Sadi (Efendi, Mülazım) 70-71
Mehmed Salih (Efendi) 22
Mehmed Şevki (Efendi, Hattat) 89, 106
Mehmed Ziya (Bey, İhtifalci) 95, 114
Menger, C. 199
Meriç, C.
Meriç, M. A. 246-254, 256-261
Meriç, Ü. 247, 249
Mesara, G. 76, 115, 162
Mevlana Celâleddin-i Rumi 28
Muallim Cevdet (İnançalp) 66, 70-74, 76-77, 81, 87-88, 102, 145, 154, 161, 173, 181, 184
Muallim Naci 207
Murad (V. Sultan) 643
Mustafa Enver (Bey, Tırnovalı) 89, 96-97, 105-106
Mustafa Feyzi (Efendi, Tekirdağlı) 17, 19
Mustafa Sami 207
Mustafa-i Rumî (Geredeli) 209

Namık Kemal 207
Nazım Hikmet 213
Neumark F. 190, 199
Nevber (Çelebi Hanım) 61
Neyzen Tevfik 244

Ohannes (Paşa) 198
Okay, O. 150, 155
Okçu S. 213
Okyay, N. 106
Olgun, M. T. (Mevlevî) 56
Onger, M. 213
Osman Feyzi (Efendi) 64
Osman Selahaddin (Efendi, Şeyh) 61

Öğütçü, A. K. 52
Ölez, T. 104
Ömer Ziyaeddin (Efendi, Dağıstanlı) 17
Önder, M. 54, 238-243, 245
Özak, M. 132, 182
Özdemir, G. 103-104
Özden, Â. M. 90, 98
Özden, R. H. 265
Özege, S. 129, 153
Özemre, A. Y. 271-273, 279-280
Özgüven, A. 228, 249-251, 253-261
Özyazıcı, H. (Hattat) 155

Paya, M. 230
Perroux, F. 230
Popper, K. 98, 206
Pulur, H. 257-258

Reider (Paşa) 64
Rescher, O. (Reşer, O.) 143, 147
Reşer, Osman 20
Reşid Galib (Bey, Dr.) 126
Ricardo D. 255-256, 259
Ricci, U. 198
Rifat, Osman (Tosyavîzade) 69, 174
Ritter, H. 143, 147, 170
Rukiye (Çelebi Hanım) 61
Rustow A. 190, 195, 199, 209

Said Molla 42, 48, 50
Sami (Paşa) 251-252
Sarc, C. 235-237
Sarc, Ö. C. 185-187, 204, 218,
Sav, N. A. 185
Sayar, A. (Abbas) 10, 247
Sayın, N. 280
Schmoller, G. 199
Schumpeter, J. A. 190, 199-200, 205, 250
Sencer, İ. 20, 23, 134, 147, 153, 174, 256, 285
S. Sanemoğlu, Yavuz 56
Seymen, Ş. H. 102, 175
Seyyid (Bey, ressam) 65
Smith, A. 183
Sombart, W. 185, 188, 199
Sönmez, A. 129
Spencer, H. 72
Sraffa, P. 256
Suner-Pekin, N. 262-266
Sungurbey, İ. 22
Suvla, R. Ş. 204
Sümer, N. E. 185

Şakir (Hoca, İstanbullu) 48
Şapolyo, E. B. 44

Taeschner F. 143, 147
Talat (Bey, Üsküdarlı) 58
Talat (Paşa, Sadrıazam) 186, 188

Tanpınar, A. H. 115, 204, 240, 286, 288
Tanyeri, B. 104
Tarhan, A. H. 252
Tel, M. C. 263
Tolun, A. M. 23, 72, 77, 79, 81, 86-87, 129, 143, 173, 177, 227
Toprak, B. 135, 165, 168
Topuzlu, C. 88
Toynbee, A. J. 284
Tör, V. N. 185, 188
Tuna, O. 187, 204, 234
Turan, O. 172, 257

Ulunay, R. C. 129
Ulusan, M. 56
Uzluk, F. N. 174
Uzunçarşılı, İ. H. 65, 142

Ülgener, M. F. 18, 202
Ülgener, Sabri 9, 16, 18-19, 132, 143, 154, 187, 190-207, 209-216, 229, 234, 246-251
Ülken, H. Z. 244, 246
Ülken, Y. 227-229, 231
Ünver, A. S. 9, 20, 65-69, 71-73, 76, 81-82, 86-94, 96-106, 108-118, 121-127, 129, 135-136, 142, 144, 147-148, 154, 161, 172-177, 179-180, 204, 213-215, 241, 243, 262, 271, 289
Ünver, Safiye Rukiye 89, 97, 105

Veblen T. 192, 201, 248
Veled Çelebi [İzbudak] 32, 34-35, 62, 291
Velidedeoğlu, H. V. 53
Vergin, N. 249

Weber, M. 188, 191-193, 195-196, 203, 207, 211-212, 214, 216, 248

Yakupoğlu, A. 114, 240-241, 243, 289
Yalın, C. 99, 104
Yaltkaya, M. Ş. 20, 77, 174-175
Yarman, V. 141, 143, 149, 159
Yazır, M. H. 77
Yelkenci, Hatice 158-159
Yelkenci, M. Raif 72, 128, 134-138, 140, 142-144, 146-150, 152-160, 162-173, 175-177, 179-180, 182-184
Yenigün, S. 246-247
Yeşil, Ş. 132, 182
Yınanç, M. H. 143, 265
Yunus Emre 134-135, 139, 146, 152-153, 157, 161,162-170, 174-176, 179, 184
Yücel, Hasan-Âli 20, 69, 174-175, 239-245, 260, 267
Zeynel Abidin (Efendi, Konyalı) 42
Ziya Gökalp 72, 86, 102, 176